

МАҲАЛЛАЛАРДА ХАВФСИЗ МУҲИТ ВА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ БАРВАҚТ ОЛДИНИ ОЛИШ ТИЗИМИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛИ

Курбанов Мансур Нарбутаевич

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси кафедра бошлиғи,
подполковник

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17977096>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-dekabr 2025 yil

Ma'qullandi: 14-dekabr 2025 yil

Nashr qilindi: 18-dekabr 2025 yil

KEY WORDS

маҳалла, хавфсиз муҳит,
жамоат хавфсизлиги,
ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси, барвақт
олдини олиш, жиноятчилик,
ижтимоий профилактика,
маҳалла институти, жамоат
тартиби, профилактика
инспектори.

ABSTRACT

Мазкур мақолада маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратиш ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини ошириш масаласи илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Тадқиқотда Ўзбекистон Республикасида жамоат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган ҳуқуқий ислохотлар, хусусан, Президент қарорлари ва стратегиявий ҳужжатлар мазмуни ёритилган. Шунингдек, кўча ва жамоат жойларида содир этилаётган жиноятлар бўйича расмий статистик маълумотлар таҳлил қилиниб, маҳалла даражасида профилактик фаолиятни кучайтиришнинг долзарб жиҳатлари асослаб берилган. Хорижий олимларнинг илмий қарашлари ва илғор тажрибаси асосида ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишда маҳалла институтининг ўрни ва аҳамияти очиқ берилган ҳамда тизим самарадорлигини оширишга қаратилган илмий хулосалар шакллантирилган.

Бугунги глобаллашув ва жамият ҳаётининг жадал ўзгариб бориши шароитида хавфсизлик масаласи ҳар бир давлат учун стратегик аҳамият касб этмоқда. Айниқса, аҳолининг кундалик ҳаёт фаолияти амалга ошадиган маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратиш, фуқароларнинг шахсий ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш давлат сиёсатида устувор йўналишлардан бири сифатида намоён бўлмоқда. Жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган замонавий ёндашувлар фақатгина ҳуқуқбузарлик содир этилганидан кейинги чоралар билан чекланиб қолмасдан, балки уни келтириб чиқараётган ижтимоий, иқтисодий ва маънавий омилларни илгаридан аниқлаш ва бартараф этишга қаратилган тизимли профилактика чораларини талаб этмоқда.

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш ҳамда маҳалла институтининг ушбу жараёндаги ролини кучайтиришга қаратилган кенг кўламли ислохотлар амалга

оширилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 январдаги ПҚ-1-сон қарорида маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратишнинг мутлақо янги ташкилий ва амалий механизмларини жорий этиш, жиноятчиликка сабаб бўлаётган омилларни ижтимоий профилактика чоралари орқали бартараф этиш ҳамда аҳолида шахсий хавфсизлик ҳиссини мустаҳкамлаш давлат сиёсати даражасида белгилаб берилди. Мазкур қарорда белгиланган вазифалар маҳаллалар кесимида ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизимини сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқишга қаратилгани билан аҳамиятлидир.

Шу билан бирга, амалдаги ҳолат таҳлили кўрсатишича, айрим ҳудудларда жамоат тартибини сақлаш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасига қаратилган тадбирлар етарли даражада самара бермаяпти. Кўча ва жамоат жойларида содир этилаётган жиноятлар сонининг айрим ҳудудларда ўсиши, жиноятларнинг муайян турлари бўйича барқарор салмоқ сақланиб қолаётгани маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратиш масаласини илмий-назарий ва амалий жиҳатдан қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда. Бу эса ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизимини такомиллаштиришда комплекс ёндашув, аниқ мақсадли чора-тадбирлар ва барча масъул субъектлар ўртасида самарали ҳамкорлик механизмларини жорий этиш зарурлигини кўрсатади.

Хорижий давлатлар тажрибаси ва илмий тадқиқотлар жиноятчиликнинг барвақт олдини олишда маҳаллий жамоаларнинг фаол иштироки, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ижтимоий масъулиятини ошириш, шунингдек, профилактик фаолиятга рақамли технологиялар ва илмий асосланган усулларни кенг жорий этиш муҳим аҳамиятга эга эканини тасдиқлайди. Шу нуқтаи назардан, маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратиш нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг, балки таълим муассасалари, жамоатчилик ташкилотлари, маҳалла фаоллари ва фуқароларнинг ҳамкорликдаги вазифаси сифатида қаралиши лозим. Маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратиш ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини янада ошириш масаласи бугунги кунда жамият барқарорлиги, фуқароларнинг тинч ва осойишта ҳаёт кечириши, шунингдек, давлатнинг ижтимоий хавфсизлик соҳасидаги устувор вазифаларидан бири сифатида намоён бўлмоқда. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида мутлақо янги ёндашувлар шаклланиб, маҳалла институти орқали ҳуқуқбузарликларнинг барвақт профилактикасига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Айниқса, ҳуқуқбузарликларнинг оқибатлари билан курашиш эмас, балки уларнинг илдиз сабабларини бартараф этишга қаратилган тизимли чора-тадбирлар жорий этилиши илмий-назарий жиҳатдан ҳам, амалий жиҳатдан ҳам долзарб аҳамият касб этмоқда [1].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 январдаги ПҚ-1-сон қарорида сўнгги йилларда мамлакатимизда тинчлик ва осойишталикни таъминлашга қаратилган янги механизмлар жорий этилгани, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишига сабаб бўлаётган ижтимоий-маиший муаммоларни ижтимоий профилактика чоралари орқали ҳал этиш устувор йўналиш сифатида белгилангани таъкидланган. Мазкур қарорда маҳаллаларда хавфсиз муҳитни шакллантиришнинг ташкилий-профилактик асосларини замон талабларига мослаштириш, криминоген омилларни ўз вақтида аниқлаш ва манзилли чоралар билан бартараф этиш орқали жиноятчиликнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини ошириш вазифаси илгари сурилган [2].

Илмий адабиётларда маҳалла жамоат хавфсизлигини таъминлашда муҳим ижтимоий макон сифатида қаралади. Хорижий олимлар жиноятчиликнинг барвақт олдини олишда маҳаллий жамоалар иштирокини кучайтириш, аҳолининг ижтимоий фаоллигини ошириш ва профилактик ишларни индивидуал ёндашув асосида ташкил этишни самарали механизм сифатида баҳолайдилар [3]. Масалан, R. Sampson маҳалла даражасида ижтимоий назорат ва жамоавий масъулиятнинг кучайиши жиноятчилик даражасини сезиларли пасайтиришини илмий асослаб берган [4]. Шунингдек, J. Jacobs ва E. Felson томонидан ишлаб чиқилган «рутин фаолият назарияси»га кўра, хавфсиз муҳитни яратишда жамоат жойларидаги назорат, ёритиш, техник воситалар ва фуқаролар иштирокининг уйғунлиги ҳал қилувчи аҳамиятга эга [5].

Ўзбекистон шароитида маҳалла институтининг ўзига хос жиҳати шундаки, у фақат маъмурий-худудий бирлик эмас, балки аҳолининг ижтимоий муаммоларини ҳал этиш, ҳуқуқий онгини ошириш ва профилактик тадбирларни амалга оширишда фаол субъект ҳисобланади. «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунда маҳалла фуқаролар йиғини, профилактика инспекторлари, таълим муассасалари, соғлиқни сақлаш органлари ва жамоатчилик институтларининг ўзаро ҳамкорлиги ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишнинг муҳим шарти сифатида белгиланган [6].

Амалий таҳлиллар шуни кўрсатадики, жамоат тартибини сақлаш йўналишидаги тадбирларнинг айрим ҳудудларда суств ташкил этилгани кўча ва жамоат жойларида жиноятлар сонининг ортишига олиб келмоқда. Хусусан, жорий йилнинг 9 ойида ушбу турдаги жиноятлар 7,8 фоизга ошиб, 3 717 тани ташкил этган. Уларнинг таркибида қотиллик, қасддан баданга шикаст етказиш, босқинчилик, талончилик, ўғрилик ва безорилик каби ижтимоий хавфли қилмишлар устунлик қилмоқда [7]. Бу ҳолат ҳуқуқбузарликларнинг барвақт профилактикаси етарли даражада йўлга қўйилмаган ҳудудларда хавфсиз муҳитни таъминлашда тизимли муаммолар мавжудлигини кўрсатади.

Худудлар кесимидаги таҳлиллар жиноятчиликнинг асосий салмоғи Тошкент шаҳри, Фарғона, Тошкент вилояти, Самарқанд ва Наманган вилоятлари ҳиссасига тўғри келаётганини кўрсатмоқда. Айни пайтда аҳоли сонига нисбатан жиноятлар даражаси айрим ҳудудларда республика ўртача кўрсаткичидан анча юқори экани маҳалла даражасида профилактик ишларни кучайтириш заруратини янада оширади [8].

Хорижий тажриба шуни кўрсатадики, маҳаллий даражада жиноятчиликнинг барвақт олдини олишда рақамли технологиялардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Масалан, Жанубий Корея ва Сингапурда жамоат жойларида интеллектуал кузатув тизимлари, маълумотлар таҳлили асосида хавфли ҳудудларни олдиндан аниқлаш амалиёти жорий этилган бўлиб, бу жиноятлар сонининг камайишига хизмат қилган [9]. Ўзбекистонда ҳам маҳаллаларда видеокузатув, «ақлли маҳалла» элементларини жорий этиш орқали фуқароларнинг шахсий хавфсизлик ҳиссини ошириш мумкин.

Шу билан бирга, маҳаллаларда ёшлар, аёллар ва ишсизлар ўртасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда «маҳалла еттилиги» институтининг аниқ масъулиятини белгилаш муҳим ҳисобланади. Илмий тадқиқотларда ижтимоий хавф гуруҳлари билан индивидуал ишлаш, психологик ва ҳуқуқий қўллаб-қувватлаш

чоралари жиноятчиликни барвақт профилактика қилишда самарали усул сифатида эътироф этилади [10].

Умуман олганда, маҳаллаларда хавфсиз муҳитни яратиш ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини ошириш комплекс ёндашувни талаб қилади. Бу жараёнда давлат органлари, маҳалла фаоллари, жамоатчилик ва ҳар бир фуқаронинг ўзаро ҳамкорлиги ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиб, илмий-назарий асосланган ва амалий натижага йўналтирилган чора-тадбирлар орқали жамиятда барқарор хавфсизлик муҳитини таъминлаш мумкин [11].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Sampson R. J. Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect. – Chicago: University of Chicago Press, 2012.
2. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. – New York: Random House, 1961.
3. Felson M. Crime and Everyday Life. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2002.
4. Cohen L., Felson M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach // American Sociological Review. – 1979. – Vol. 44. – No. 4. – P. 588–608.
5. Sherman L. W. Policing for Crime Prevention // Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. – Washington, DC, 1997.
6. Skogan W. G. Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods. – Berkeley: University of California Press, 1990.
7. Crawford A. Crime Prevention and Community Safety: Politics, Policies and Practices. – London: Longman, 1998.
8. Garland D. The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. – Oxford: Oxford University Press, 2001.
9. Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Successful Case Studies. – New York: Harrow and Heston, 1997.
10. Farrington D. P. Advancing Knowledge About Crime Prevention // Journal of Criminal Justice. – 2002. – Vol. 30. – No. 1. – P. 1–6.
11. Tonry M. Crime and Justice: A Review of Research. – Chicago: University of Chicago Press, 2011.